

Fyra framtidsscenarier bortom BNP

Pernilla Hagbert, KTH

Nils inledde presentationen av Pernilla med att referera till Mark Purcell, geograf.

– Purcell menar att bara för att vi förändrar framtiden innebär inte det per automatik att vi får en som är mycket bättre. En ojämn geografisk utveckling kommer att uppträda även där, men av ett annat slag. Just därför är det intressant att få olika typer av framtider och dess konkreta effekter belysta. Det är särskilt intressant ur aspekten att landsbygderna kanske skulle må bättre i en framtid som inte är så lik den vi har idag, vilket vi varit inne på och diskuterat i lärprojektet.

Forskningsprogrammet “Bortom BNP-tillväxt: Scenarier för hållbart samhällsbyggande” är en så kallad stark forskningsmiljö som finansierats av Formas. Programmet pågick 2014 till 2018 och samlade 17 forskare inom olika discipliner från flera lärosäten och forskningsinstitut. Flera samhällspartners, som myndigheter och kommuner, har medverkat. Tre fallstudiekommuner har ingått: Övertorneå, Alingsås, och Malmö.

Syftet har varit att undersöka knäckfrågor och förutsättningar för att planera för en hållbar framtid bortom BNP-tillväxt. Pernilla berättar:

– Bakgrund till projektet, och vad som utvecklades än mer under dess gång, är en ökad medvetenhet om miljö- och klimatproblematik. Detta oroar svenskar i dag i lika hög grad som terrorism.

I programmets första fas specificerades fyra mål som ska uppfyllas för att samhällsutvecklingen ska anses vara hållbar: två miljömål relaterade till klimat och markanvändning och två sociala mål kring makt, inflytande och delaktighet samt tillgång till resurser och välfärd.

Programmet har tagit fram fyra scenarier för Sverige 2050 som illustrerar olika inriktningar samhället skulle kunna ta för att nå de uppsatta hållbarhetsmålen. Scenarierna målar upp bilder av framtida samhällen, som inte bygger på nuvarande ekonomiska logik utan är utformade utifrån fyra olika alternativa strategier:

- Kollaborativ ekonomi
- Lokal självförsörjning

- Automatisering för livskvalitet
- Cirkulär ekonomi i välfärdsstaten

Behöver vi framtiden för att prata planering

– Varför behöver vi använda framtiden för att prata om planering? I ordet planering ligger implicit att vi pratar om framtiden, men vi tenderar att ändå inte göra det. Vi har en idé om att visioner hör hemma i ett visst utrymme. Vi har också en tendens att skjuta på frågan om framtidsplanering. Men hur vi skapar våra visioner är en viktig demokratisk fråga – visioner skapar vi tillsammans.

– Vi kan läsa i tidningen om klimatförändringar och miljöproblem på ena sidan, att Sverige är ett av de länder där ojämlikhet ökar mest på den andra och sedan vända blad och på ekonomisidan läsa om olika diskussioner kring tillväxt. De här sakerna hänger ihop. Men vi tenderar att arbeta med dem i stuprör, i separata sektorer eller som ofta i regioner och kommuner, inom olika ansvarsområden.

Ekonomisk tillväxt ett mål i sig?

– Sedan början på 1900-talet har det funnits en berättelse och idé kring ekonomisk tillväxt som ett mål i sig, och att den är en nyckel för att lösa de två andra delarna. Utan en stark tillväxt är vi sämre rustade och har en sämre utgångspunkt för att hantera miljö- och klimatfrågor samt sociala fördelningspolitiska frågor. Tillväxten framställs som likställd med en hållbar utveckling. Men är det så?

– Det finns ett antal kritiker som sedan 1970-talet pekat på att det kanske är precis tvärtom. Tilltron till, och det faktum att vi sätter ekonomisk tillväxt som ett mål, gör att vi blir än sämre rustade för att hantera och faktiskt bryta loss de här aspekterna. Tilltron hotar tryggheten och hållbarheten.

– Även om det har funnits ett samband mellan ekonomisk tillväxt och ökad genomsnittlig materiell levnadsstandard i Sverige under det senaste århundradet visar mätningar att det inte finns någon korrelation mellan ökad BNP-tillväxt och upplevd ökad välfärdsnivå. I Sverige har BNP fördubblats de senaste 30 åren, men vi kämpar ändå med samma välfärdsfrågor – sysselsättning, resurser till vård, skola och omsorg.

Munken som modell

Forskningsprogrammet har utgått från den brittiske forskaren Kate Raworths modell för ett säkert och rättvist utrymme för hållbar utveckling – munken (donut). Den kombinerar en yttre gräns, baserad på de planetära gränserna (det

ekologiska taket) med en inre gräns med grundläggande krav som måste uppfyllas för ett bra liv.

- Modellen utgår från att alla aspekter behöver hanteras samtidigt, särskilt när det handlar om att radikalt minska resursanvändning och utsläpp. Kate Raworth menar att en viktig aspekt är att säkra en social grund.
- Vissa saker, som till exempel vattenanvändning, finns både på den yttre och inre gränsen, Vi måste börja diskutera både maximal vattenanvändning i relation till regionala förutsättningar och minimigrunden för vattenanvändning för att se vad som krävs för att leva ett värdigt liv. Utrymmet där emellan är själva förhandlingen om hur vi ska organisera samhället, fördela resurser och tillgång till resurser – vilket är politik. Handlingsutrymmet kan rymma många olika utvecklingsinriktningar, även mindre demokratiska.

Konsensus ingen väg framåt

– Svensk hållbarhetsdiskurs grundar sig i en konsensusbild. Men konsensus kan inte leda detta arbete. Vi måste också diskutera hur fördelning ska gå till. I projektet pekar vi inte ut hur den rättvisa fördelningen ser ut, men vi gör olika spaningar.

– Vi har fått kritik både för att vi är alldeles för vänsterradikala och alldeles för libertarianska. Men poängen är att vi har ett annat sätt i vad vi utgår ifrån. Vår utgångspunkt är att man faktiskt når och håller sig inom miljömål och upprätthåller sociala mål. Scenarierna pekar på sätt, inte givna, vi skulle kunna organisera samhället i munken. Det illustrerar hur vi faktiskt vill skapa det hållbara samhället.

Tillväxten står sig inte över tid

De mest optimistiska tillväxtprognoserna från OECD indikerar en lägre framtida tillväxt än den som politiken kommit att se som en normalnivå baserat på historiska medelvärden under andra hälften av 1900-talet. Många ekologiska ekonomer, även konventionella ekonomer, pekar på faktorer såsom demografisk utveckling, tillgång på naturresurser och klimatförändringar, som de menar kommer att leda till betydligt lägre tillväxt, negativ tillväxt, eller rentav kollaps.

– Tillväxtnivån vi vant oss vid i Sverige och västvärlden kommer inte att stå sig över tid. Oavsett vilken position man intar finns ett behov för att undersöka detta. Om vi har ett system som utgår från tillväxt, och denna minskar, vad händer då med förutsättningarna för att nå bilderna av det hållbara samhället?

De fyra scenarierna

De fyra kvalitativa scenarierna har tagits fram med syfte att skapa underlag för diskussioner och analys. De är så kallade normativa backcasting-scenarier, vilket innebär att de visar på framtida tillstånd, där de fyra hållbarhetsmålen ska uppfyllas. Scenarierna beskriver, i text och i siffror, hur Sverige skulle kunna se ut 2050.

– Framtidsscenarierna bygger på att vi behöver tänka om. När frågorna är så stora måste vi hitta andra sätt att utforska. Scenarierna bygger på andra logiker än de rådande.

– Utsläppen från den totala svenska konsumtionen får max ge upphov till 0,82 ton koldioxidkvivalenter per person och år. Detta är baserat på 1,5-gradersmålet och ett globalt rättviseperspektiv. Idag ligger vi mellan tio och elva ton. Markmålet innebär en radikal minskning, vi måste ner till en tredjedel. Sverige ligger relativt bra till i de sociala målen, när det gäller tillgång till resurser för att kunna leva ett gott liv.

– Vi har inte utgått från sysselsättning eftersom det är en begränsning i sig att definierbara jobb och lönearbete och i vilken form vi kommer att ha för det i framtiden.

Kollaborativ ekonomi

- Digitaliseringen skapar möjligheter att dela på resurser
- Kollaborativa lösningar på olika nivåer
- Kreativa kluster och flerkärnighet möjliggör samverkan
- Makten och produktionen är spridd över många aktörer

– Ägandet har förflyttats från privat, eller offentlig regi, till det gemensamt ägda. Det är inte ett kollektivistiskt ägande eller samhälle utan här finns kooperativa företagsformer, intressenätverk och sammanslutningar. Här handlar det om tillgången till och ägandet över produktionsmedlen och om hur vi drastiskt förändrar produktions- och konsumtionsflöden. Människor är prosumenter, både producenter och konsumenter. Produktionen är baserad på människors behov.

– Medborgarna är delaktiga i beslut både som rör organiseringen av samhället och deras egen närmiljö. Bebyggelsestrukturen underlättar kollaboration, digitaliseringen gör det möjligt till större rörlighet när man ska bosätta sig. Det

finns ett stort värde i det fysiska klustrandet och kopplingen till plats är viktig. Kunskap delas fritt på öppna plattformar.

– Risker här handlar om vad som händer med de som inte har det kreativa kapitalet eller sociala nätverket. Detta kan mötas med till exempel tidsbanker.

Lokal självförsörjning

- Lokala resurser och förutsättningar är i fokus
- Närheten till landsbygd eller stadsnära odlingsmark är viktig
- Direktdemokrati inom lokala beslutsarenor
- Anpassad produktion och liten import

– Sverige är radikalt bättre på att ta tillvara resurser inom det lokala samhället. Samhället kännetecknas av öppet utbyte av kunskap, gör-det-självlösningar och självorganisation. Det bygger på ett regionalt/lokalt utbyte. Man anpassar sin konsumtion och det är viktigt att vara nära försörjningssystemen. Det i sig leder till en omvärdering av platsen. Kommunerna har ett stort inflytande över sin egen utveckling. Civilsamhället har en viktig roll att bygga upp försörjningssystem.

Automatisering för livskvalitet

- Robotisering har möjliggjort minskad arbetstid
- Vardagen är uppkopplad och upplevelsefylld
- Digitaliseringen har ökat möjligheter till direktdemokrati

– Scenariot bygger på den idé som också präglat många teknokratiska drömmar och idéer under 1900-talet – att automatiseringen möjliggör livskvalitet. Fortsatt teknikutveckling, robotisering, automatisering med en drastiskt ökad resurseffektivitet. I stället för att ackumulera produktivitetsvinsterna hos dem som har tillgång till eller äger produktionsmedlen så omfördelas dessa. Tio timmars arbetsvecka är norm och arbetet i hemmet är automatiserat. Detta förändrar praktiken kring hur vardagen ser ut. Vi har mer tid att ägna oss åt fritids- och sociala aktiviteter. Torget, den sociala samvaron, blir en del av samhällsengagemanget och den politiska diskussionen. Städer och nya stadsdelar optimeras så att de inte innebär ett stort avtryck 2050, men det krävs samtidigt omfattande investeringar för att komma dit. Detta scenario innebär den största förändringen av boyta, på grund av att vi ska ha råd med de stora investeringarna i infrastruktur.

Cirkulär ekonomi i välfärdsstaten

- Avfall existerar inte längre som begrepp
- En stark stat garanterar cirkulära system såväl som välfärdstjänster
- Befolkningen är centraliserad och koncentrerad i storstadsregionerna
- Styrning med både morot och piska

– Här existerar inte längre avfall som begrepp. Produkter designas för att kunna demonteras, återanvändas och repareras. Kompetens kring detta är viktigt. Design- och ingenjörskunskaper och ett kreativt kapital värderas. Ekonomin baseras på konsumtion av tjänster i stället för av resursintensiva konsumtionsvaror. Scenariot bygger på en fortsättning av den svenska modellen. Det krävs en stark stat och stark industri. Import och export är en del i att bygga upp ekonomin, men den är mer regionalt baserad. Välfärden är beroende av en fungerande industripolitik. Det är en blandad ekonomi med olika utförare, vissa verksamheter är offentligt drivna, andra privata. I detta scenario är det främst de tre storstadsregionerna som växer.

Mentifrågor

Vilket av de fyra scenarierna ligger närmast din organisations utvecklingsarbete i dag?

– Era svar, med en majoritet för cirkulär ekonomi, speglar de svar jag vanligen får.

Någon av er tio som jobbar med automatisering för livskvalitet som vill säga något?

– Vi utvecklar digitala tjänster och automatisering för våra invånare. Vi inför städ, tvätt- dusch-, hälsorobotar inom omsorgen. Våra brukare/kunder upplever högre livskvalitet när de får hjälp av de automatiserade tjänsterna. Det sker också mycket inom myndighetsutövningen.

– Hos oss handlar det mer om automatisering för ökad konkurrenskraft.

Vilket scenario ligger närmast din egen vision för framtiden?

– Här blir det en dragkamp mellan de två första (kollaborativ ekonomi och lokal självförsörjning), det speglar också de resultat jag vanligen får.

Någon kommentar?

– Det handlar om mänsklig skala i stället för stora system, det är kanske därför det är attraktivt.

Pernilla:

– Frågorna illustrerar poängen med scenariearbetet, cirkulär ekonomi talar vi redan om, frågan drivs också politiskt på många håll, inte minst i många av de energi- och klimatstrategier som tas fram nu av Länsstyrelserna. Generellt är svaren mer blandade här. Våra egna önskningar ligger inte nödvändigtvis i samma linje som det vår organisation arbetar med och inte heller med den rådande debatten.

Från deltagare:

– Jag upplever dom egentligen inte som motsägelsefulla, troligtvis behöver vi jobba med allihopa. Scenarierna är spännande, men också lite i stuprör.

Pernilla:

– En av slutsatserna är att vi måste skruva på alla rattar samtidigt. Det innebär att använda strategier från olika scenarier. Vi har dragit scenarierna till sin spets just för att undersöka dem, men vi ser att de överlappar till stor del och att olika logik kan vara på olika skalor. De innebär en omställning som kan både gå i linje och i klinch med varandra. En viktig poäng med att sätta upp scenarierna är att se bredden och göra det tydligt att vi kan ha väldigt olika bilder.

Från deltagare:

– Flera av scenarierna ställer stora krav på medborgaren själv. Man ska vara engagerad, dra sitt strå till stacken och utveckla sin kunskap. Hur ska man tänka kring det idag när folk inte går och röstar och inte engagerar sig?

Pernilla:

– Här är scenarierna är lite olika. Ett ord som framkommer när vi testat av scenarierna är rådighet i människors vardag.

Alla scenarier innebär förändring

I rapporten skriver forskarna att det avsett scenario krävs förändrade produktions- och konsumtionsmönster Även om de är olika på många sätt, finns också saker som är gemensamma.

– Alla scenarierna innebär förändring och omställning. Vi får förändrade produktions- och konsumtionsmönster, minskad varukonsumtion, vi behöver

minska flygresandet, byggandet av både bostäder och väginfrastruktur, användningen av fossila bränslen och konsumtionen av kött. Det krävs också förändrade värderingar.

– Det är viktigt att komma ihåg att scenarierna är viktiga som illustrationer, men de ger inget facit.

Illustration: Sara Granér

Vi reflekterade efter arbetet med scenarierna

– Det känns dystopiskt, vi såg Den nya sköna värld framför oss och fick jobba hårt för att acceptera scenariot. Det tog lång tid för oss att börja tänka positivt kring det för att acceptera det.

– Om vi hade arbetat med scenarierna för några månader sedan, innan vi började med lärprojektet, skulle vi kanske inte ha jobbat lika holistiskt med dom ur ett stad-land-perspektiv.

– Min reaktion var också att detta blev inte roligt. Men man kan vända på det. Det är nyttigt att se dystopin, som en varning. Det är bra att belysa att vi måste förhålla oss till delar i alla dystopierna.

Pernilla: Reaktionerna blir olika beroende på vilka glasögon vi har på oss och vilken roll vi har. Därför behöver vi prata över gränserna; politiker, planerare, hållbarhetsansvariga.

Nils: Vi måste också ha med oss i diskussionen vem som tjänar och vem som begränsas av förändringarna. Alla vi här inne kommer att begränsas i en framtid där vi inte har samma möjligheter resurser som i dag. Därför blir det enkelt en dystopi.

– Blir det dystopiskt när du kör scenarierna på barn och ungdomar?

Pernilla: Scenariot automatisering blir nästan alltid dystopi, också för de unga. De ser framför sig att vi kommer att bli feta och lata. Ungdomar har också svårt att komma ifrån tanken om lönearbete. De blir tränade från 17 års ålder att bli någon som ska arbeta 40 timmar i veckan.

– Automatiseringsdystopin är också lite besvärlig eftersom den känns centralistisk. Och vi pratar alltid om lokalt och regionalt självstyre. Kan det lokala och regionala finnas kvar? Har kommunerna diskuterat detta?

Pernilla: I automatiseringsdystopin finns en ganska tydlig regional nivå, det framgår kanske inte riktigt av beskrivningen, scenariot cirkulär ekonomi är mer tydligt statlig. Kommunerna har diskuterat detta olika. Malmö och Övertorneå skiljer sig åt när det gäller i vilket av scenarierna man ser som en möjliggörare för lokalt självbestämmande. Och det är inte det man tror.

